

КУЛЬТУРНА РЕЛОКАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

С. І. Задворний

zadvorni90@tntpu.edu.ua

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Представлені матеріали присвячені вивченню питання культурної релокації в Україні. Розглянуто загальні питання релокації, фактори, що сприяють її виникненню (позитивні, негативні, оптимізаційні). Сформовано визначення культурної релокації та окреслено основні її сутнісні характеристики. Наведено основні історичні епапи культурної релокації в Україні, їх специфіку та сучасні тенденції перебігу даного процесу.

Ключові слова: релокація, релокейт, переміщення, локалізація, місцезнаходження, культура, мистецтво, заклад, культурні цінності, креативні індустрії.

Соціальні процеси, які відбуваються в рамках сьогодення засвідчують суттєві зрушення в геопросторовій організації суспільного буття. Сукупність ряду подій та системи взаємовідношень у просторі, які здавалось були звичними та традиційними, зазнають суттєвих безповоротних змін. Все частіше набувають поширення різноманітні динамічні трансформаційні процеси й формуються нові багатовимірні об'єкти і явища у господарстві, соціальній сфері та культурі. Вони мають, як правило, доволі видозмінені інноваційні риси та характеризуються протилежністю своїх якостей і навіть певною реверсивністю стосовно аналогічних відомих нам, які уже існували та відбувалися. Це, у свою чергу, відображається у геопросторі, формуючи нові елементи суспільно-географічних реалій. Такий стан речей вимагає їх ґрунтовного вивчення шляхом виявлення сутнісних ознак, а також моделювання і прогнозування їх розвитку.

Одним із таких процесів, який останнім часом набув значного поширення та має яскраво виражений географічний прояв є релокація. Він, у певній мірі, є протилежним до локалізації (локації), який означає місцезнаходження чого-небудь у просторі. У свою чергу релокація або релокейт (з англ. *relocation, relocate*) означає переміщення, переселення. Запланованого або об'єктивно необхідного (вимушеного)

переміщення можуть зазнавати засоби виробництва (продуктивні сили) та людські ресурси як окремо так і разом. Релокація у тих чи інших формах відбувалася впродовж усього історичного розвитку виробничих відносин суспільства. Але активно вона розгорнулася у XX столітті, а специфічних форм та актуалізації набула на початку XXI століття із розвитком інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Класичний приклад взірцевих релокаційних активних процесів притаманний країнам Західної Європи та Північної Америки, звідки такі організаційно-економічні практики поширилися на інші країни. Найбільш популярною та успішною релокаційна діяльність притаманна ІТ-сфері, хоча наразі вона активно поширюється і впроваджується у інших видах економічної діяльності, в тому числі й у галузі креативних культурних індустрій та нематеріального культурного виробництва. Сьогодні у загальному вигляді релокація можна окреслити як процес переміщення виробництва (засобів виробництва, персоналу) в інше місце (регіон або країну) з метою розвитку або збереження виробництва та ресурсного потенціалу.

Релокація за своєю сутністю та перебігом реалізації є організаційно складним і в економічному відношенні ризиковим, затратним заходом. Зазначається, що вона включає три базових змістовних елементи. По-перше, це зміни – географії, культури, оточення, звичок, видів діяльності, логістики. По-друге, це відкритість – до всього нового, неминучих змін, profits & losses, революційних ідей, уроків, людей. По-третє, це досвід – прийняття змін, створення нового, збереження того, що вже є [1].

Причини, які спонукали релокацію можна поділити на позитивні, негативні та оптимізаційні. До позитивних факторів можна віднести економічно-фінансове зростання, яке веде до розширення мережі діяльності підприємств, установ та організацій. Це відповідно призводить до створення нових філій, що супроводжується не стільки переміщенням виробничих потужностей, а й також персоналу на постійне місце проживання. У даному випадку для кожного з працівників це є складний етап у житті, адже це пов'язано із полишенням звичної зони комфорту. З цією метою адміністративний менеджмент підприємства, фірми створює ряд заходів для стимулювання переміщення працівника та створення йому сприятливих умов праці та соціально-побутового становища. У даному випадку позитивно вплинути на релокацію може наступний перелік заходів стимулювання:

- Заробітна плата. Питання релокації розглядається спеціалістами набагато охочіше, якщо компанія пропонує підвищити рівень зарплати;

- Покращення умов проживання. Найчастіше, працівники позитивно сприймають переїзд за кордон, в регіон з хорошим кліматом чи в велике місто;

- Кар'єрний ріст. Якщо релокейт означає отримання спеціалістом вищої посади, то в більшості випадків це може змотивувати співробітника;

- Допомога в переїзді з сім'єю. Якщо у молодих спеціалістів, які ще не мають сім'ї, такий переїзд не викликає заперечень, то для працівників з дітьми роботодавець буде змушений вирішувати питання з житлом і влаштуванням дітей в школу. Деколи компанії змушені орендувати житло спеціалісту за свій кошт на час дії контракту [9].

Загалом релокейт – це хороше рішення для активних та ініціативних людей. Релокейт дає можливість по-новому відкривати для себе світ, заробляти більше, якщо працівники прагнули саме цього і, нарешті, познайомитися з новими та цікавими людьми [10].

Стосовно негативних факторів, які створюють вимушену необхідність релокації – це кризові процеси в економіці країни, негативні тенденції розвитку підприємства або компанії загалом, несприятливе середовище для ведення бізнесу. У даному випадку створюються умови для укрупнення виробничих ділянок, оптимізації виробництва, згортання відокремлених структурних підрозділів та філій. Суттєвим фактором вимушеної релокації, яка носить евакуаційний характер є ведення воєнних дій. Тут важливе значення має збереження виробничих потужностей та персоналу шляхом їх перевезення у безпечне місце, де будуть забезпечені умови продовження економічної діяльності та особистої безпеки працівників. Також релокейт може бути спричинений пандемією, прогресуючим поширенням інфекційного захворювання з надзвичайно високим ураженням населення на значних територіях. З метою забезпечення кадрового персоналу у даному випадку відбувається застосування організації віддаленої або дистанційної діяльності.

Серед організаційних факторів, які сприяють або роблять релокацію необхідною, є зміни у міському (територіальному) плануванні з метою забезпечення сталого розвитку, що вимагають перенесення виробничої діяльності у інше місце. Водночас така індустріальна релокація відкриває можливості для культурних, креативних ініціатив і розвитку нових галузей на попередньому місці та сприяє загалом регенерації високоурбанізованих поселень [3].

Ведучи мову про релокацію у сфері культури, мистецтва та креативних індустрій, то варто зазначити, що ти її характер має відмінні риси від промисловості чи інших секторів економіки. Це,

насамперед, викликано специфікою створення культурного продукту. У нашому розумінні культурна релокація – це переміщення підприємств, установ, організацій, творчих колективів, окремих митців та культурних діячів з метою розширення культурно-мистецької діяльності, збереження та відтворення культурних цінностей (матеріальних та духовних).

Культурну релокацію не слід плутати із релокацією культури. Остання пов'язана, зокрема, із культурологічними аспектами міграційних процесів та їх наслідками [2].

Культурна релокація може проводитися як інституційна (переміщення установи, закладу тощо), групова (переїзд творчого колективу, групи митців), персональна (переїзд окремого культурно-мистецького діяча), ціннісна (перевезення культурних цінностей). Релокейт культурний може відбуватися організовано, самовільно (в умовах небезпеки життю) та у змішаному форматі. Інституційний релокейт передбачає повне переміщення підприємств, установ та організацій сфери культури і мистецтва різних форм власності. Важливе значення належить у даному випадку закладам культури базової мережі місцевого та загальнодержавного рівнів, органів управління сферою культури.

Територіальні рівні культурної релокації можна представити наступним чином: 1) віддалений (дистанційний) режим роботи працівників, без зміни постійного місця проживання, але без перебування на робочому місці; 2) переїзд у приміську зону на тимчасове та/або постійне проживання (даний рівень часто комбінується із віддаленим форматом роботи); 3) переїзд у інший населений пункт в межах регіону закладу та його працівників; 4) переїзд у інший регіон; 5) переїзд у іншу країну.

За обсягами реалізації культурна релокація поділяється на дистанційну, індивідуальну, часткову, повну. Можна також виокремити інтегральну культурну релокацію. Вона включає переміщення не тільки професійних працівників сфери культури і мистецтва, аматорів народного мистецтва, а й усіх носіїв української культури.

Процеси культурної релокації в Україні проходили у декілька етапів, які хронологічно накладалися та переважно пов'язувались і спричинялися негативними факторами. Перший етап (економічний) культурної релокації розпочався у 1991 році та був позначений негативними тенденціями у економічній сфері. Перехід на ринкову економіку, комерціалізація культурної діяльності призвели до вимушеної оптимізації мережі державних закладів культури.

Переміщення митців та культпрацівників було викликано також відомчим перепідпорядкуванням творчих колективів, закладів. Особливо це стосувалося творчих формувань, які працювали при великих промислових підприємствах. Загалом активна фаза даного етапу завершилась на початку 2000-х років.

Другий етап культурної релокації розпочався у 2014 році та був викликаний збройною агресією проти України та тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької та Луганської областей. У цей час у інші регіони України переїла значна частина діячів культури та митців, заклади культури та заклади освіти.

Третій етап пов'язаний із поширенням пандемії коронавірусної хвороби спричиненої SARS-CoV-2 (2020-2022 рр.). Впровадження карантинних заходів мало соціально-економічні наслідки, які вплинули на звичні традиції функціонування культурно-мистецької сфери, насамперед, її розважального сектору. Такі тенденції вплинули, насамперед, на приватні заклади культури, які здійснили оптимізаційну релокацію. Даний етап також позначений переїздом митців та віддаленою мистецькою діяльністю, нарощенням дистанційного формату взаємодії.

Сучасні виклики культурної релокації в Україні (4 етап, з 2022 р.), пов'язаний з широкомасштабним російським вторгненням. Збройна агресія проти нашої держави вимагала здійснення заходів щодо збереження та забезпечення української культури (персоналу закладів, культурних надбань, діячів культури і мистецтва) як гуманітарного ресурсу незламності українського народу. З тимчасово окупованої території України та місць ведення бойових дій у інші регіони переміщено культурні цінності музейних, архівних та бібліотечних закладів. Було евакуйовано фахівців управління культурою, працівників закладів культури базової мережі.

З огляду на зазначене вище Уряд запустив реалізацію Програми релокації підприємств із середини березня 2022 р. з метою збереження стійкості економіки України шляхом переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Заходу України. Наразі підприємства можуть переїхати до дев'яти областей: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, до південних територій Волинської й Рівненської. Головним перевізником є АТ «Укрзалізниця». АТ «Укрпошта» відповідає за доправлення обладнання до залізничних станцій, а також може бути оператором, забезпечуючи проходження

блокпостів, оформлюючи транспортні накладні та інші документи, що дають можливість компенсувати підприємству витрати на транспортування.

Наразі основні роботи на рівні регіонів ведуть у таких напрямках: створення можливостей надати відповідні складські, виробничі приміщення для роботи підприємств; налагодження механізму забезпечення житлом та офісними приміщеннями працівників; створення безпечних умов праці. Лідерами з розміщення релокованих підприємств є Львівська, Чернівецька, Закарпатська області

Можливостями даної програми у контексті культурного релокейту скористалися суб'єкти переважно ІТ-сфери та креативних культурних індустрій. Водночас релокація державних закладів культури відбувається на базі аналогічних закладів у інших регіонах, де вони продовжили провадити активну культурно-мистецьку, освітню, волонтерську та національно-патріотичну діяльність.

Підсумовуючи викладене вище слід зазначити, що український досвід культурної релокації – це важливий процес збереження національної культури та ідентичності. Збережений духовний та матеріальний культурний ресурс згодом стане важливим засобом повоєнної відбудови та процвітання Української Держави.

Список використаних джерел

1. 8 питань про релокейт, які допоможуть зрозуміти, чи готові ви до переїзду. URL: <https://happytonday.ua/relokacija-8-pytan-yaki-dopomozhut-zrozumity-chy-gotovi-vy-do-pereyizdu>.
2. Simona Bertacco, Nicoletta Vallorani. *The Relocation of Culture: Translations, Migrations, Borders*. Bloomsbury Academic USA. 2021. 168 p.
3. Xi Wang, Mei-Chen Fu. *Coordination of the Industrial Relocation and the Cultural and Creative Industries in the Post-industrial Age in Beijing*. 3rd International Conference on Management Science and Management Innovation (MSMI 2016). P.104-108.
4. Задворний С. І. *Методологічні підходи щодо інноваційного розвитку культурно-мистецької сфери регіону. Українська географія: сучасні виклики*. Зб.наук. праць у 3-х т. К.: Принт-Сервіс, 2016. Т. I. С. 32-33.
5. Задворний С. І. *Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області): монографія*. Тернопіль: Осада Ю.В., 2020. 228 с.
6. Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpryyemstv-v-ukrayini>.
7. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.
8. Шаблій О.І. *Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів/ 2-ге видання*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 296 с.
9. Що таке «релокейт»? URL: <https://abouthr.com.ua/blog>.
10. Що таке релокейт і чи готові ви до нього? URL: <https://kadrovik.isu.net.ua/news/545253-shcho-take-relokeyt-i-chy-hotovi-vy-do-noho>.